

K Ö R N Y E Z E T Ü N K

Berényi István

A JÁSZSÁG FÖLDHASZNÁLATÁNAK VÁLTOZÁSAI

Történeti áttekintés

A jászok legelőt, vizenyős réteket, a homokos területeken ligeterdőt, a Zagyva és a Tarna menti laposokon ártéri erdőt találtak a betelepülés során. Ez a földrajzi környezet megfelelt az extenzív állattenyésztő társadalomnak, amely csak lassan alkalmazkodott a környező magyarság már inkább földművelő életmódjához, a kora feudalizmus társadalmi viszonyaihoz. Csak a XV. sz. végére illeszkedett a jászok gazdasági tevékenysége az ország egészébe (Fodor F. 1942), ami földhasználati szempontból csupán annyit jelentett, hogy a földművelés a lokális önellátás szintjére emelkedett. Mindez az etnikai alapú regionális különállást inkább erősítette, mert a differenciálódó földhasználat a regionális autarchizmus gazdasági alapját teremtette meg.

A török megszállás másfél százada megakasztotta ezt a belső fejlődést, a társadalmi lét feltétele újra az extenzív állattenyésztés lett és a Jászság Fodor megfogalmazása szerint újra »a kóbor pásztorok világát élte«. E másodvirágzását élő pásztortársadalom helyzete a XVII. sz. közepére stabilizálódott, ami a török birodalom belső válságából következett, s ez időtől kezdve a népességszám is emelkedett, megjelentek a betelepülők, a szabad legelők gazdáira találtak. A népességszám növekedésével újra teret kapott a földművelés, de a század végéig a Jászság még összefüggő legelő maradt, hiszen az összes szántó a földterület 4 %-át sem foglalta el (Fodor F. 1942).

A Jászság 1702-ben került a lovagrend kezébe és 1710-től vannak adatok a földhasználatra vonatkozóan is, amelyek a földművelés lassú térhódítását, új kultúrák - pl. szőlő, kukorica, dohány stb. - megjelenését jelzik. Mindezek a társadalom stabilizálódására, a községi-közösségi társadalmi struktúrák egyenletes fejlődésére utalnak.

A földhasználat további alakulását alapvetően meghatározta az 1745. évi földváltás, ami a jászok gazdasági autonómiáját erősítette, s ezzel gazdaságilag is bizonyos regionális egység formálódott ki a XVIII. sz. végére. Valójában a török előtti belső önállóságra való törekvés jutott újra érvényre a földváltás keresztülvitelével. A Jászság belső regionális tartása a községek önállóságára, a gazdasági közösségekre épült és mintegy száz évig működőképesnek bizonyult. A gazdasági közösség azt jelentette, hogy az örökös nélkül maradt föld a községre, mint közösségre szállt vissza és nem a kincstárra, mivel a földet közösen váltották meg.

A földhasználatban ez azt eredményezte, hogy az autarchiára törekvő községek igyekeztek a határhasználatot úgy szabályozni, hogy a közösség létfeltételeit biztosító földhasználati formák (szántó, rét, legelő, erdő stb.) megfelelő nagysága és belső szerkezete álljon rendelkezésre. A későbbi beköltözők nem juthattak a földközösségbe, ezért a földhasználat alapszerkezete a XVIII. sz. végéig alig változott, a földművelés és az extenzív állattartás aránya a népességtartáshoz igazodott.

A XIX. sz. elején jelentkező gabonakonjunktúra, a növekvő piacra termelés felbomlasztotta a földközösségi rendszert, megkezdődött a föld egyéni birtokba vétele. A tulajdonosok már maguk döntöttek a földhasználat módjáról, amit első-sorban a piac orientált. Az egyre intenzívebbé váló földműveléssel feltörték a távoli legelőket is, ami elindította a tanyarendszer kialakulását. Az autarchiára valló

földközösségi szemlélet az egyéni földtulajdonlásban élt tovább, ami azután egy új, differenciált határhasználatot alakított ki az egyes községekben.

Ez a differenciáltság azonban csak a szántóhasználatban jelentkezett, egészében a földhasználati szerkezet rendkívül leegyszerűsödött; amíg 1854-ben a szántó aránya csupán 48%, addig ez az arány 1930-ra 73%-ra nőtt (Jászládányon 91% a szántó aránya).

A piacépes terméket előállító szántóföldi növénytermesztés közel egy évszázadon át jelentette a Jászság gazdasági alapját, ugyanakkor e "monokulturális" jellegű földhasználat az első világháborút követően válságba került. A hazai mezőgazdaság elveszítette a Monarchia piacait, így a Jászság gabonaféléit felvevő Felvidék, amellyel az évszázadok során termékcserére épülő regionális kapcsolat alakult ki, kiesett a piacok közül.

Az agrárválság a gazdaságok autarchiára való törekvését erősítette fel, hiszen a konjunktúra idején megnövekedett népességet el kellett tartani. Különösen az istállózó állattartás szélesedett ki és bizonyos városi piacra termelő ágazatok is kialakultak. Mindez a határhasználaton nem változtatott lényegesen, inkább a szántóföldi növénytermesztés szerkezete alakult át; bővült a takarmányfélék és az ipari növények vetésterülete.

A piachoz igazodó intenzív gazdálkodás idején jelent meg a természeti adottságokhoz jobban igazodó területhasználat s ezért a Jászság egyes községeinek határhasználatára alapján már bizonyos területi típusok határolhatók el a 30-as évek adatai alapján:

a) A Zagyva síkján lévő települések (Jászfényszaru, Jászberény, Jászboldogháza stb.) földhasználati szerkezete a legeltető-állattenyésztő gazdálkodásnak még sok vonását őrizte. A szántó aránya 60-70% között volt itt is, de a rét-legelő még a földterület negyedét foglalta el. A nagy határu és legnagyobb népességszámú Jászberény földhasznosítása annyiban tér el a típustól, hogy a szőlő a városhatár 6%-át tette ki és a városi polgárság fogyasztását szolgálta.

b) A Jászság területének nagyobb részén a szántó aránya 70-80% között volt és a 10-20% közötti rét-legelő csupán az istállózó állattartás kiegészítő takarmányozását szolgálta.

c) A Jászság keleti részén lévő települések (Jászkisér, Jászládány, Jászsósztgyörgy stb.), amelyek határa már a Tisza széles síkjára is kiterjedt, elsősorban szántóföldi növénytermelő jellegűek, erősen istállózó állattartással. Ezen a területen a szántó aránya már 80% felett volt ebben az időszakban is.

A közép- és kisbirtoklason kialakult szántóföldi kultúra nagyszámú agrárnépességet tartott el a második világháborúig, de mind többen szorultak ki a klasszikus paraszti létformából és kerestek munkát az ország ipari területein vagy közmunkáin.

A földhasznosítási szerkezet alakulása a nagyüzemi gazdálkodás időszakában

A második világháborút követő földosztás a Jászságot nem úgy érintette, mint a Dunántúl közismerten nagy latifundiumokkal rendelkező megyéit. A földváltás hatásaként a Jászságban ugyanis nem alakult ki nagybirtokrendszer, bár az eltelt két évszázad alatt itt is bekövetkezett bizonyos birtokkoncentráció, amit a földek egyenes fiúági öröklési joga sem tudott megakadályozni. Ennek következtében kialakult egy erős középparaszti réteg, amellyel csak nagy erőfeszítés árán tudott lépést tartani a széles kisbirtokosi réteg.

A sajátos birtokstruktúrából következett, hogy a felosztható földalap kisebb volt, mint az igénylők száma, és a nagyszámú földnélkülit nem lehetett olyan kiterjedésű és minőségű termőföldhöz juttatni, amely számukra biztos paraszti egzisztenciát jelentett volna, ezért politikai-közösségi magatartásában az agresszív

baloldaliság maradt a meghatározó. Ezért törvényszerű volt, hogy az 1949. évi politikai fordulatban ez a társadalmi csoport játszotta a fő szerepet és vált a középparaszti gazdasági struktúra, s ezzel a járszági községi társadalmak szétzüllésztőjévé. Aligha véletlen, hogy éppen e térségben alakították meg a szovjet típusú »kolhoz« üzemmódot és állami gazdaságot, amelyek élen jártak a gazdasági abszurdítások megvalósításában is (pl. gyapottermelés a pusztakürti nagygazdaságban, Jászkisér). Mindez azt eredményezte, hogy a középparasztság vezető, gazdaságilag legerősebb csoportja a társadalom periferiájára került, tagjai elvándoroltak, foglalkozást váltottak, esetenként lesüllyedtek a lokális társadalmi hierarchiában, az összeroppantak pedig lumpenizálódtak.

Az 1960-as évekkel újra, illetve átszervezett termelőszövetkezetek végül is asszimilálták a középparasztság helyben maradt különböző csoportjait, felhasználták szakértelmüket, szorgalmukat. E csoport sokszor önmagát sem kímélő szorgalmával a háztájítás keretei között biztos falusi egzisztenciát épített ki magának az 1970-es évek végére. Ez az életforma azonban a legkevésbé sem volt csábító a fiatal generáció számára, ezért a középparaszti, tsz-tagdá váló csoport »kibobta« magából a nagy erőfeszítéssel tanított fiatalokat, akiknek jelentős hányada azután a városokba vándorolt, az egykori virágzó nagyközségek népességszáma drasztikusan lecsökkent (pl. Jászladány népessége 1941-ben 10.908 fő, 1990-ben 6.028 fő).

A termelőszövetkezetek, állami gazdaságok kiépítésével egyúttjáró tagosítás alapvetően megváltoztatta a járszági települések határhasználatát. A tanyai gazdálkodás megszűnt, a közösségi földhasználat régi, megmaradt formái (legelő használat) eltűntek, a községek és tanyaviláguk funkcionális kapcsolata szétesett. Az egykori mezővárosok, amelyek a két világháború között még »szerény várossal« rendelkező települések» (*Mendöl T.*) voltak, gyorsan lesüllyedtek a település-hierarchiában, amit a járások megszüntetése csak megerősített (Jászapáti). Csak az 1980-as évek elejétől tapasztalható az újraéledés, a gazdasági és lokális társadalmi stabilizálódás.

A Járszági lejátszódott gazdasági-társadalmi folyamatok fenti leegyszerűsített képét azért vázoltam, hogy érzékeltessem a határhasználat átalakulásának társadalmi hátterét. Akikben még él a természeti adottságokhoz igazodó határhasználat - a szántó, rét, legelő, a vízelvezető árok és csatornák hálózata, s a körébük visszahúzódott vízivilág füzeivel és nádasaival, a ligeterdők és a dűlőutak akácosai -, azok nem kis szorongással utazzák végig a Járszági szántó-sivatagát. Ha a statisztikai adatokra csak felületes pillantást vetünk, akkor a fenti kép hamisnak, túlzónak tűnik, mert a szántó területe 1935-1962 között nem nőtt, hanem tízezer hektárral csökkent. Csakhogy a szántó aránya a mezőgazdasági területben 81%-ról 85%-ra nőtt és néhány községben messze túl van a 90%-on (Jászsalszentgyörgy, Jászladány).

A szántóföldi növénytermesztésre építkező nagyüzemi gazdaságnak viszonylag konszolidált mechanizmusa alakult ki 1962-1984 között. De az 1980-as évek elejétől egyre erőteljesebben jelentkezett az agrártermelés válsága; a külső és belső piac szűkülése, túltermelés, a költségek és ennek hatására az állami támogatás növekedése. Az 1980-as évek közepére országosan a mezőgazdasági nagyüzemeknek már 40%-a nem volt képes megteremteni az újratermelés feltételeit (*Magyarország Nemzeti Atlasza, 247. old., Enyedi GY.-né*). Tehát a »szocialista mezőgazdaság« kiegyensúlyozott húsz éve lezárult, mert az 1970-es évek elején létrehozott nagyüzemi infrastruktúra »egyszerre« avult el, a felhasznált ipari termékek árai gyorsan emelkedtek, ami a nagyüzemi gazdaság háztájítással összefonódott (modern gazdaság és a kisüzemi bedolgozói rendszer) bonyolult érdekeltégi rendszerét szükségképpen válságba sodorta. A járszági nagyüzemek e válságot

még alig érezték ebben az időszakban, csak a keleti, tömegárut felvevő piacok elvesztése élezte ki, hozta felszínre a termelés-szerkezeti problémákat.

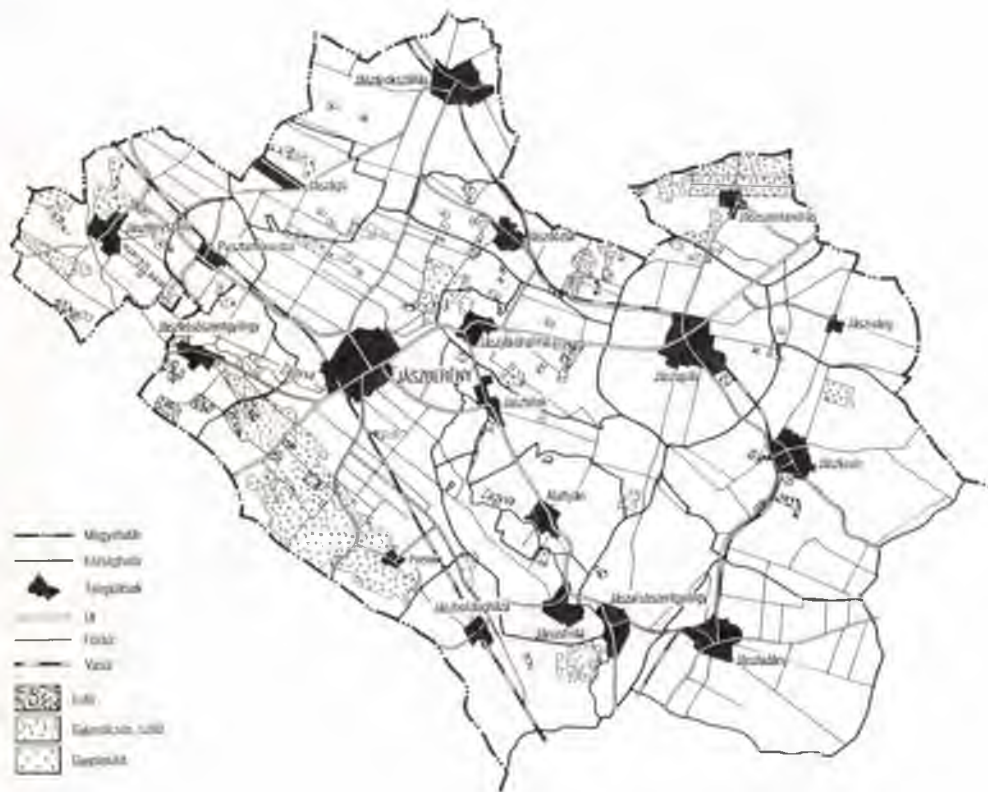
A Jászság összes mezőgazdasági területe a nagyüzemek megszervezése idején (1962) kb. 100 ezer hektár, ami 1984-ig 3,5%-kal csökkent csupán, miközben a mezőgazdaság említett válságjelenségei országosan egyre nyilvánvalóbbak voltak. Tehát a kialakított üzemi struktúra és az évek során hozzátapadt falusi ipari-szolgáltató szféra mintegy konzerválta a földhasználati szerkezetet is. E földhasználati és termelési szerkezeten olyan falusi társadalmi struktúra és érdekeltségi kapcsolatrendszer alakult ki, amely feltételezte egymást. Mivel e rendszer működését az állam »függetlenítette« a külső és részben még a belső piactól is, ezért ma az »ágazat« képtelen tudomásul venni a feltételek megváltozását, az állam részbeni »kivonulását« a rendszer működtetéséből. Újra és újra követelik a mezőgazdaság nagyobb állami támogatását, s ezzel közvetve a meglévő földhasználati struktúra fenntartását, hivatkozva a nyugati támogatási rendszerre. Csak arról feledkeznek meg, hogy a fejlett tőkés országok nem a »termelést«, hanem a »nem termelést« támogatják a központilag meghatározott termelési kvóták rendszerével. Ott nincs kötelező földhasználat, ellenkezően, az kap nagyobb támogatást, aki a »táj-fenntartást« vállalja és nem a hasznosítást. E rendszer működtetésével párhuzamosan a mezőgazdasági terület 1962-1980 között harmadával csökkent a fejlett országokban, miközben a Jászságban szinte változatlan maradt (1. táblázat, 1. ábra).

A szántó területe 1962-1984 között csökkent ugyan, de ez nem a növénytermesztés visszafogásából adódott, hanem a beépítésből; mezőgazdasági nagyüzemi központok, állattenyésztő telepek kiépítéséből, ipari beépítés vagy a települések horizontális terjeszkedése következtében. Ugyanakkor még ebben az időszakban is voltak olyan települések (Jászapáti, Jászdózsa, Jászsalsószentgyörgy stb.), amelyek határában a szántó tovább terjeszkedett a rét és legelő rovására.

A szántó intenzív hasznosítása ez időszak alatt csak a háztáji jellegű nagyüzemi földek művelésében jelentkezett, pl. a zöldségfélék (hagymatermesztés) vagy az ipari növények termesztésével. A nagyüzemi szántóföldi művelésnek ez a kisüzemi termelési móddal való kombinálása a falusi munkaerő lekötését, sőt bizonyos túlfoglalkoztatást eredményezett.

A szántóföldi gabona- és takarmánytermesztésre, ill. állattenyésztésre szakosodott gazdaságok, felvállalva a háztájizás egész rendszerét, látszólag tökeerősekké váltak és egyre több lokális alapellátási funkciót is felvállaltak a községekben. Ez az egy gazdaságra, valójában monokulturális struktúrára épülő lokális rendszer került válságba az 1980-as évek közepére. A központi szabályozórendszerre épült mamutgazdaságok ugyanis képtelenek voltak a váltásra, hiszen az extenzív szántóföldi növénytermesztésre specializált géprendszert és infrastruktúrát működtetni kellett, de nem is volt érdeke, hiszen érezte a lokális társadalom támogatását. Kialakult tehát a bűvös kör, az önmagát fenntartó rendszer, amelynek alapja azonban egy szabályozott belső és középtávrá megtervezett külső piac volt.

A Jászságban 1962-ben még 14 497 hektár rét és legelő volt. A rét főként a Zagyva menti falvakban volt jelentős kiterjedésű és általában évi kétszeri kaszálással és legeltetéssel hasznosították. A legelő nagysága Jászberény, Jászivány, Jászkisér határában ezer hektár felett volt, Jászberényben 2700 hektár, míg más községekben (Jásztelek, Jászdózsa stb.) a legelő kiterjedése ezer hektár alatt maradt ugyan, de a határnak több mint 10 %-át foglalta el. Mindez azt jelentette, hogy a mezőgazdasági nagyüzemek megszervezése idején a gyepterület még az állattenyésztés jelentős takarmánybázisául szolgált.

1. táblázat. A földhasznosítás változása 1962–1984 között

ha

	Év	Szántó	Kert, gyüm.	Szőlő	Rét	Legelő	Mezőgazdasági terület összesen	Erdő	Nádas	Művelés alól kivett terület	Összes terület
Alattyán	1962	2582	61	–	51	386	3080	44	–	306	3430
		75,3	1,7	–	1,5	11,3	89,8*	1,3	–	8,9	100,0
	1984	2596	94	–	379	–	3069	54	–	306	3429
Jánoshida	1962	75,7	2,7	–	11,0	–	89,5	1,6	–	9,0	100,0
		2848	75	–	34	159	3116	35	–	334	3485
	1984	81,7	2,2	–	0,9	4,6	89,4	1,0	–	9,6	100,0
Jászsószent- györgy	1962	2623	101	20	352	–	3096	50	–	333	3479
		75,4	2,9	–	10,1	–	88,9	1,4	–	10,2	100,0
	1984	4030	102	–	14	140	4286	40	–	441	4767
Jászapáti	1962	84,5	2,1	–	0,3	2,9	89,9	0,8	–	9,4	100,0
		3825	141	–	268	–	4234	38	–	495	4767
	1984	80,2	2,9	–	5,6	–	88,8	0,8	–	10,5	100,0
Jászágó	1962	5718	209	27	171	812	6937	179	–	699	7815
		73,2	2,7	0,3	2,2	10,4	88,7	2,3	–	8,9	100,0
	1984	5767	215	33	770	–	6785	239	–	792	7816
Jászárokszállás	1962	73,7	2,7	0,4	9,8	–	86,8	3,1	–	10,3	100,0
		2891	9	17	137	483	3537	3	–	179	3719
	1984	77,7	0,2	0,5	3,7	12,9	95,0	–	–	5,0	100,0
Jászberény	1962	2460	164	1	519	–	3144	330	–	220	3694
		66,6	4,4	–	14,0	–	85,0	8,9	–	6,1	100,0
	1984	5935	124	–	60	824	6943	103	1	673	7720
Jászberény	1962	76,8	1,6	–	0,8	10,7	89,9	1,3	–	8,8	100,0
		5649	275	–	821	–	6745	243	–	731	7719
	1984	73,2	3,6	–	10,6	–	87,4	3,1	–	9,5	100,0
Jászberény	1962	13396	653	1382	701	2696	18828	771	157	2354	22110
		60,5	2,9	6,3	3,2	12,2	85,2	3,5	0,7	10,7	100,0
	1984	11792	553	944	3341	–	16630	2708	121	2680	22139
		53,3	2,5	4,3	15,1	–	75,1	12,2	0,5	12,1	100,0

* Az összes terület %-ában

	Év	Szántó	Kert, gyüm.	Szőlő	Rét	Legelő	Mezőgazdasági terület összesen	Erdő	Nádas	Művelés alól kivett terület	Összes terület
Jászboldogháza	1962	3326	37	2	905	770	5040	71	-	419	5530
		60,1	0,7	-	16,4	13,9	91,1	1,3	-	7,6	100,0
	1984	3289	80	-	1642	-	5011	68	-	452	5531
Jászdózsa		59,5	1,4	-	29,7	-	90,5	1,2	-	8,2	100,0
	1962	3074	134	41	151	454	3854	85	3	345	4287
		71,7	3,1	0,9	3,5	10,6	89,9	1,9	-	91,7	100,0
Jászsalsószent- györgy	1984	3377	126	56	194	-	3753	103	-	430	4286
		78,8	2,9	1,3	4,5	-	87,6	2,4	-	10,1	100,0
	1962	2614	45	133	265	155	3212	391	33	291	3927
Jászfényszaru		66,5	1,1	3,4	6,7	3,9	81,8	9,9	0,8	7,7	100,0
	1984	2464	77	37	316	-	2894	688	-	345	3927
		62,7	1,9	0,9	8,0	-	73,7	17,5	-	9,0	100,0
Jászivány	1962	5892	98	260	368	197	6815	205	3	596	7619
		77,3	1,3	3,4	4,8	2,6	89,4	2,7	-	7,9	100,0
	1984	5139	155	7	570	-	5871	1048	-	701	7620
Jászkisér		67,4	2,0	0,1	7,5	-	77,0	13,7	-	9,3	100,0
	1962	2221	9	-	335	1035	3600	144	-	207	3951
		56,2	-	-	8,5	26,2	91,1	3,6	-	5,5	100,0
Jászkóhalm	1984	2252	34	-	1289	-	3575	169	-	207	3951
		56,9	0,8	-	32,6	-	90,5	4,3	-	5,4	100,0
	1962	3402	91	6	117	335	3951	241	-	310	4502
Jászkisér		75,6	2,0	-	2,6	7,4	87,8	5,4	-	7,0	100,0
	1984	3417	120	4	288	-	3829	259	-	414	4502
		75,9	2,7	-	6,4	-	85,1	5,8	-	9,2	100,0
Jászkisér	1962	10125	167	11	6	1344	11653	299	-	1058	13010
		77,8	1,3	0,1	-	10,3	89,6	2,3	-	8,2	100,0
	1984	9469	280	-	1324	-	11073	700	-	1237	13010
	72,8	2,2	-	10,2	-	85,1	5,4	-	9,4	100,0	

	Év	Szántó	Kert, gyüm.	Szőlő	Rét	Legelő	Mezőgazdasági terület összesen	Erdő	Nádas	Művelés alól kivett terület	Összes terület
Jászládány	1962	7952	149	-	21	427	8549	10	-	714	9273
		85,6	1,6	-	0,2	4,6	92,2	0,1	-	7,9	100,0
	1984	7600	207	-	424	-	8231	233	-	809	9273
Jászszentandrás	1962	81,9	2,2	-	4,6	-	88,8	2,5	-	8,8	100,0
		3362	55	315	146	85	3963	40	-	430	4433
	1984	75,8	1,2	7,1	3,3	1,9	89,4	0,9	-	9,8	100,0
Jásztelek	1962	3277	130	219	186	-	3812	220	-	401	4433
		73,9	2,9	4,9	4,2	-	85,9	4,9	-	9,2	100,0
	1984	3166	48	-	319	142	3675	63	-	375	4113
Pusztamonostor	1962	76,9	1,2	-	7,8	3,5	89,4	1,5	-	9,1	100,0
		3179	77	-	495	-	3751	71	-	294	4116
	1984	77,2	1,9	-	12,0	-	91,1	1,7	-	7,2	100,0
Pusztamonostor	1962	1957	53	3	25	227	2265	67	-	131	2463
		79,5	2,2	0,1	1,0	9,2	91,9	2,7	-	5,3	100,0
	1984	1715	110	-	313	-	2138	128	-	193	2459
		69,7	4,5	-	12,7	-	86,9	5,2	-	7,9	100,0

Az intenzív nagyüzemi állattenyésztés térhódítása, amelyet az 1970-es évek elejétől felfutó központi beruházás indított el, a rét, legelő feltörésére, művelésbe fogására ösztönzött. A szalastakarmány-termesztés mellett az olajosnövények, különösen a napraforgó előtörése következtében növelték a szántó területét a gazdaságok. Mindez azt eredményezte, hogy a gyepterület a Jászságban mintegy ezer hektárral csökkent 1984-ig, ami önmagában nem tűnik soknak, de ha a terület 5,3%-os erdősültségére gondolunk, akkor ez kedvezőtlen folyamat volt, hiszen tovább fokozódott az agrártáj »kiszáradása« és ezzel a mezo- és mikroklimatikus viszonyok romlása. Ez összességében a szántóhasznosítás eredményességét is rontotta, mert növelni kellett az öntözhető területet, ill. az öntözés intenzitását.

A szántóföldi takarmánytermesztéssel szemben szerencsésebbnek tűnt az öntözéses gyepgazdálkodásra épülő fél-istállózó állattartás elterjesztése, de az öntözéssel összefüggő költségnövekedés visszafogta e tartási mód elterjedését és fokozatosan az extenzívebb állattartás került előtérbe.

Az intenzív kultúrák közül a *gyümölcstermelés* fokozatos előtörése volt tapasztalható 1962-1984 között. Különösen az 1962-1972 közötti évtizedben volt jelentős telepítés (Jászárokszállás, Jászkisér) és tovább növekedett a *zártkertek* kiterjedése, ami a háztájítás általánossá válásával is összefüggésben volt.

A *szőlő* csupán a Jászberény környéki homokos talajokon számottevő, bár sok község határában található kisebb nagyságú ültetvény. A szőlőterület azonban fél évszázada még a viszonylag kedvező adottságú területeken is csökkent. Jászberénynek 1935-ben még 1769 hektár szőlője volt, ma már 1000 hektár alatt van a terület.

A Jászság *erdővel* borított területe a 3000 hektárt sem érte el 1962-ben, amit azután a többszöri erdőtelepítési nekibuzdulás 20 év alatt 7000 hektár fölé növelt. Az erdőtelepítés különösen Jászberény környékén, a gyenge termőképességű homokos talajokon volt nagyobb méretű.

Az ún. *művelés alól kivett terület* olyan általános statisztikai kategória, amely a beépített területet éppen úgy magába foglalja, mint a művelési ágak valamelyikébe be nem sorolt területeket, pl. az utak menti védősávot. A Jászságban 1962-ben 9800 hektár terület volt ebben a kategóriában, amelynek nagysága természetesen a településmérettel volt és van összefüggésben. A településfejlődés, különösen a települések horizontális terjeszkedése szükségképpen növeli az ún. művelés alól kivett terület arányát, amivel esetenként jól jellemezhető egy-egy táj, terület »urbanizáltsági« foka.

A művelés alól kivett terület növekedésének intenzitása (20 év alatt 1200 hektár) jóval kisebb volt mint az országos átlag, mert a Jászságot sem a kiemelt »socialista városfejlesztés«, sem az iparosítás nem »gazdagította«.

Mindez a Jászság szempontjából előnyt is jelenthet egy környezetkímélő terület- és településfejlesztési periódusban. A nagyüzemi gazdaságok által okozott környezetkárosodás lokális jellegű és rövid idő alatt helyrehozható, különösen, ha a föld privatizációját átgondolt területrendezéssel, ökológiai szemléletű határhasználatlal párosítják.

A gazdasági szerkezetváltás és a földhasználat összefüggése

A *földhasználat* történeti *átalakulásáról*, illetve annak gazdasági-társadalmi összefüggéseiről adott áttekintésből talán kitetszik, hogy a mezőgazdaság strukturális átalakulása (üzemi, termelési, tulajdoni stb.) kikényszeríti a földhasználat megváltozását is.

A mezőgazdasági üzemméret valószínűsíthető csökkenése, a magángazdálkodók és mezőgazdasági vállalkozók megjelenése, az önkormányzati, állami stb.

földtulajdon elkülönülése az eddigieknél differenciáltabb határhasználatot eredményez.

Az e helyt csupán példaként említett tulajdonformáknak is nagyon eltérő igénye lehet a földhasználati formákkal kapcsolatban. Nyilvánvaló, hogy a mezőgazdasági nagyüzemek a kialakított infrastruktúra közelében tartják vissza a földet, míg a gazdálkodók, illetve mezőgazdasági vállalkozók a lehetséges legjobb minőségű föld megszerzésére és a településtől való távolság minimalizálására törekednek. Elképzelhető a »tanyásodásra«, a farmok kiépítésére való igyekezet a meglévő utak és a vonalas infrastruktúra mentén. Ez célszerű és támogatandó lehet, mert nem képzelhető el a beltelkek agrárfunkciójának visszaállítása. Arra kell gondolni, hogy a nagyobb lélekszámú községek aktív népességének ma már csak kisebbik hányada agrárfoglalkozású, tehát az agrárfunkció felerősödése (pl. intenzív állattartás) zavarná a többség ma már lakó jellegű telekhasználatát.

A nyugati országok egy részében a gazdaságok »kitelepítése« a nagyobb településekből jelentős állami támogatással, tervszerűen valósult meg. Ez persze jól kiépített külterületi infrastruktúrát feltételez, hiszen ma már senki sem hajlandó a »klasszikus« tanyasi életformát élni.

Az önkormányzatok is érdekelték lehetnek e funkció-tisztításban, mert a telkek »felszabadulásával«, felvásárlásával olyan földalaphoz juthatnak, amely lehetővé teszi a racionális településrendezést, a falufelújítást. A tulajdonváltás során az önkormányzatok részben visszaszerezhetnék az államosított erdőt vagy az egykori közlegelők egy részét, amelynek hasznosításával bizonyos községfejlesztési forrásokhoz juthatnának.

A fenti néhány példa, valószínűsíthető jelenség szükségessé teszi a határhasználat racionális átgondolását és tervszerű, az ökológiai adottságokhoz igazodó rendezését.

A piac termelési szerkezetet szervező szerepének erősödésével is számolni kell, ami azt eredményezheti, hogy a szántóhasználat folyamatosan változik, a kultúrák jobban igazodnak a talajadottságokhoz és az intenzív kultúrák a településközeli területekre koncentrálnak vagy valamely speciális infrastruktúra közelébe húzódnak.

Hosszabb időt igényel az, hogy a mezőgazdasági termelés-feldolgozás-tárolás-értékesítés lokális rendszerei kialakuljanak és térben is racionálisan helyezkedjenek el.

A fentiekből következik, hogy új táj- és településrendezési tervekre lesz szükség, ha az átalakulás területi, környezeti konzekvenciáit racionális mederben akarjuk tartani. Mindenesetre az átalakulás új esély arra, hogy a kultúrtájat emberközpontú funkcionális rendszerré formáljuk, amelyben az ember, az emberi tevékenység és a környezet harmonikus egységet alkot.

Irodalom

- Fodor Ferenc: A Jászság életrajza (Szent István-Társulat, Budapest, 1942.) 504.
 KSH. Földterület 1895-1984. - Történeti Statisztikai Kötetek (Budapest, 1988.) 506.
 Magyarország Nemzeti Atlasza. (Kartográfiai Vállalat, Budapest, 1989.) 412.
 Mendöl T.: Településföldrajz. - (Akadémiai Kiadó, Budapest, 1963.) 567.